

RAQAMLI IQTISODIYOT

Xusniddin Normurodov¹, Sharipov Baxtiyor²

¹Toshkent amaliy fanlar universiteti, "Iqtisodiyot" fakulteti, ECO22-01, 3-kurs talabasi.

²Toshkent amaliy fanlar universiteti, "Iqtisodiyot" fakulteti, "Umumiqtisodiy fanlar" kafedrasida dotsenti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13383971>

Annotatsiya: Mazkur maqolada, raqamli iqtisodiyotning yaratilishi, global iqtisodiyot va jamiyatning raqamli texnologiyalarning o'zgaruvchan roli, raqamli platformalarining rivojlanishi, raqamli iqtisodiyotning ustuvorliklari va muammolariga qaratilgan. Analiz asosida, mavjud muammolarga javob topish uchun ba'zi tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion platformalar, raqamli texnologiya, raqamli O'zbekiston robototexnika, sun'iy ong, global iqtisodiyot.

1 KIRISH

Hozirgi kunda, raqamli iqtisodiyot tushunchasi bir qator mamlakatning iqtisodiy nazariyasi va amaliyotida o'z o'rinini egalladi. Raqamli texnologiyalarining tez rivojlanishi, axborot sohasida inqilobni olib borib, iqtisodiyotning global o'rni va integratsiyasini tezlashtirib kelmoqda. Ular foydalanish samaradorligi ustida bo'lgan bilimga aylantirilgan va ijtimoiy-iqtisodiy aloqalar maydonida kengayib bormoqda. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalariga ega bo'lish zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'lidir." [1]

Raqamli iqtisodiyot, elektron biznes va elektron tijorat asosida o'tkaziladigan iqtisodiy faoliyatni ifodalovchi bir tashqi faoliyatdir. Bu faoliyatning natijasida ishlab chiqariladigan va sotiladigan raqamli mahsulotlar va xizmatlar ko'p kelishidir. Ba'zida bu tushuncha "internet iqtisodiyoti", "yangi iqtisodiyot" yoki "veb-iqtisodiyot" deb ataladi. 1995-yilda amerikalik dasturchi Nikolas Negroponte "raqamli iqtisodiyot" tushunchasini muhitda ommaviy qilgan va hozirda bu termin dunyo bo'ylab siyosatchilar, iqtisodchilar, jurnalistlar, tadbirkorlar tomonidan keng qo'llanilmoqda.

Raqamli iqtisodiyotga qiziqish jamiyat va iqtisodiyotda katta o'zgarishlarga olib kelgan va sezilarli darajada o'sib ketgan. Yangi texnologiyalar va platformalar mijozlar, hamkorlar va davlat tashkilotlari bilan shaxsiy muloqotni minimalizatsiyalashga yordam berdi, korxonalar va jismoniy shaxslarga xarajatlarni kamaytirish, shuningdek, o'zaro muloqotni tez va oson yo'lga qo'yish imkoniyatini yaratdi. Natijada, tarmoq resurslariga asoslangan, raqamli yoki elektron iqtisodiyot paydo bo'ldi

«Raqamlashtirish» so'zi yangi atama bo'lib, innovatsion boshqaruv va ish yuritish jarayonida IT yechimlarning jalb etilishini ifodalaydi, bu esa internet buyumlardan tortib, elektron hukumatgacha bo'lgan barcha tizimlarda axborot texnologiyalarini qo'llashni ko'zda tutadi.[2]

Iqtisodiyotning raqamli segmentiga tegishli bosh manba – tranzaksiya sohasining o'sishi. Rivojlangan

mamlakatlarda bu ko'rsatkich YaIMning 70 foizdan ortiq miqdorni tashkil etib, davlat boshqaruvi, konsalting va axborot xizmatlarining ko'rsatilishi, moliya, ulgurji va chakana savdo, shuningdek, xizmatlar sohasini (kommunal, shaxsiy va ijtimoiy) birlashtiradi.

Iqtisodiyot diversifikatsiyasi va dinamikasi qanchalik yuqori bo'lsa, mamlakat ichida va tashqarisida axborotlar aylanmasi shunchalik ko'p, milliy iqtisodiyotlar ichida axborot trafigi esa shu qadar salmoqli bo'ladi. Shu bois ishtirokchilar soni ko'p va IT xizmatlar keng tarqalgan bozorlarda raqamli iqtisodiyot jadal sur'atlarda rivojlanadi.

Ayniqsa, bu sohalar – transport, savdo, logistika va boshqa internet bilan faol ishlovchi sohalar uchun cheksiz qulayliklar yaratadi. Ayrim tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, ularda elektron segmentning ulushi YaIMning 10 foiziga yaqinlashib, 4 foiz aholi bandligini ta'minlaydi. Eng muhim shay, bu ko'rsatkichlar barqaror tarzda o'sib boradi.

Shubhasiz, raqamli iqtisodiyotning samaradorligiga faqatgina axborot texnologiyalarining qamrovi va infrastrukturasi mavjudligi emas, balki ishbilarmonlik muhiti, inson kapitali va muvaffaqiyatli boshqaruv vositalari ham ta'sir ko'rsatadi. Binobarin, iqtisodiy taraqqiyot aynan ularga bog'liq, bu esa ushbu vositalarning raqamli iqtisodiyot rivojlanishida muhim o'rin egallashini bildiradi.

Raqamli iqtisodiyot, klassik iqtisodiyotning o'rniga qo'yish uchun yaratilgan yangi bir iqtisodiyot tizimi emas, balki yangi texnologiyalar, platformalar va biznes modellari yaratish orqali kundalik hayotga yangicha tizimni o'tkazishdir. Bu tizimning asosiy belgilari quyidagilardan iborat: yuqori darajada avtomatlashtirilganlik, elektron hujjat almashinuvi, buxgalterlik va boshqaruv tizimlarining elektron integratsiyasi, ma'lumotlar elektron bazalari, mijozlar bilan o'zaro munosabat tizimi (CRM), korporativ tarmoqlar. Bu tizimning afzalliklari quyidagilardir: to'lovlar uchun xarajatlar kamayadi, tovarlar va xizmatlar haqida ko'proq va tez ma'lumotlar olinadi, raqamli dunyodagi tovarlar va xizmatlarning jahon bozoriga kirish imkoniyati katta, fikrlar tez olinadi, tovarlar va xizmatlar jadal sifatliroq, sifatliroq va qulayroq bo'lib kelmoqda.[3]

2 MUHOKAMA VA NATIJALAR

Raqamli inqilob, 25 yil ichida, hayotimiz va jamiyatlarimizni ko'p masofada o'zgartirdi va katta imkoniyatlar bilan birlikda bir qancha muammolarni ortga surdi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Yaponiya kabi etakchi mamlakatlar uchun muhim bir yo'nalishdir. So'nggi yillarda, biznes va ijtimoiy sohada yangi rivojlanishning yangi to'lni raqamli texnologiyalar, masalan, sun'iy oq, robot texnologiyalari, simsiz aloqa texnologiyalari yordamida ko'rish mumkin. Yangi texnologiyalar, barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishga katta hissa qo'shishi mumkin, lekin biz kutilgan foydalanishning barcha musbat natijalarini olishimizga imkon beradi.

Biz, raqamli texnologiyalarining butun iqtisodiy va ijtimoiy potensialiga yetishmoqchi bo'lsak, tarixan kutilmagan oqibatlarga yo'l qo'ymagan holda, davlatlararo hamkorlik orqali rivojlanish zarur. Mamlakatimizda ham bu soha ustida alohida e'tibor qaratish boshlandi. Mamlakat rahbari Shavkat Mirziyoyev, 2018 yilning 28-dekabr kuni Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Raqamli O'zbekiston – 2030" dasturini amalga oshirishni tavsiya etdi.

Iqtisodiyot, aslida ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishning amaliy qismi, uning boshqarilishi uchun asosiy ma'lumotlar ro'yxatini ko'rsatadi. Bu ma'lumotlar, katta hajmdagi axborotlarni qayta ishlash va shu natijada tahlil qilish orqali, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, texnologiyalar, qurilmalar, saqlash, va mahsulotlarni yetkazib berishda oldingi tizimdan samaraliroq yechimlar izlash uchun muhimdir. Raqamli iqtisodiyot esa, onlayn xizmatlar ko'rsatish, elektron to'lovlar amalga oshirish, internet savdo, kraudfanding va boshqa sohalarni raqamli kompyuter texnologiyalarini rivojlantirish bilan bog'langan faoliyatdir. Boshqacha aytganda, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy resurslar taqchilligi sharoitida raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshiriladigan va boshqariladigan iqtisodiy faoliyatdir. Bu holatda, muhim bo'lgan asosiy muammo resurslar taqchilligi bilan bog'liqdir, va raqamli iqtisodiyotda ham bu muammo hal qilinishi kerakdir. Maqolada, raqamli platformalarining jahon iqtisodiyotidagi o'rni o'rganilishi uchun qiyosiy tadqiqotlar, bozor kapitallashuvining analizi, raqamli platformalar asosida transmilliy kompaniyalarining rivojlanish tendensiyalari, statistik matematika va internet trafiklarining dinamik tahlili kabi metodlar qo'llanilgan.[4]

Ta'kidlash lozimki, raqamli texnologiyalar iqtisodiyotga oid ko'plab sohalarni kuchli o'zgartirib yuboradi. Ular axborot texnologiyalari va raqamli platformalar orqali biznes modellarni o'zgarib, ularning samaradorligini oshirib, tadbirkorlarga yordam beradi va jarayonlarni optimallashtirishga asoslanadi.

Jahon banki hisob-kitoblari boyicha, tezkor internet foydalanuvchilarining ulushi yillik YaIM ko'lamini 0,4 foizdan 1,4 foizgacha oshirishi mumkin ekan.

Shuningdek, raqamli iqtisodiyotning mamlakat YaIMdagi ulushi har yili taxminan 20 foizga oshishi, bu esa uning ahamiyatini belgilaydigan ko'rsatkich sifatida hisoblanadi. 2010 yilda Boston Consulting Group kompaniyasi raqamlashtirish ko'lamini 20ta mamlakatdan iborat guruh uchun 2,3 trillion dollarga (YaIMning 4,1 foizi) baholagan. Agar bu tendensiya davom etib, 10-15 yil ichida iqtisodiyotning jahon YaIMdagi ulushi 30-40 foizga yaqinlashishi kutiladi.

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda IT sohasida taxminan 1 foiz aholi ishlaydi, bu esa bu sektor ish o'rinlarini boshqa sohalarga solishtirganda nisbatan qamroq yaratadi. Boshqa sohalarda IT sohasidagi yangi ish o'rinlarining yaratilishi uchun esa, har 1ta yangi ish o'rni uchun olti tadan oshiq ish o'rni to'g'ri keladi.

Raqamli iqtisodiyot tadbirkorlar va bireylarga yangi imkoniyatlar ochmoqda. Ko'p qism IT sohasining rivojiga qo'shilgan hissa iqtisodiyotning rivojlanishiga, yangi ish o'rni yaratilishiga, xizmatlarning paydo bo'lishiga, elektron hukumat loyihalarida xarajatlarining qisqarishiga yordam beradi.

Shu bilan birga, axborot texnologiyalarini tatbiq etishdan hosil bo'lgan umumiy foydalanish kutilgandan samarasizroq bo'lib chiqadi va bir xil ravishda taqsimlanmaydi. Maksimal natijalarni olish uchun, investitsiyalardan faqat tekshirish, balki "analog to'ldiruvchilar" deb nomlangan boshqa omillar bilan ham ta'sirini yaxshi tushunish zarur.[5]

Raqamli iqtisodiyotning eng kuchli yurituvchisi davlatlar bo'lib, ular bu qurilmalardan yuqori darajada foydalanadigan va ularni rivojlantiradigan asosiy subjekt hisoblanadi. Masalan, Xitoy bu maqsadlar uchun 9 mlrd dollar miqdorida mablag' sarflagan. Alibaba internet platformasi, bozor kapitalizatsiyasi 210 mlrd dollardan ortiq bo'lgan, ushbu darajada mablag'lar sarflab yuritilayotgan mamlakatlar tomonidan berilgan mablag'larning samaradorligini ko'rsatadi.

Raqamli transformatsiyadan maksimal foyda olishni istagan davlatlar, muhim texnologik mahsulotlar bozorini yaratish va ularni qo'llab-quvvatlashga yondashadi. Shuningdek, davlat boshqaruvi, muhim sohalarda va korxonalar uchun xususiy ilovalarni rivojlantirish ham muhimdir, shuningdek, elektron iqtisodiyotning asosiy platformalarini nazorat qiluvchi vositalar o'rtasida saqlash.

Yaponiya, texnologiyalarni xarid qilgan bo'lsa-da, o'zining ishlab chiqaruvchi tarmoqlarini rivojlantirishda qiyinliklar bilan yuzlashi natijasida, raqamli iqtisodiyotdagi manfaatli pozitsiyasini yo'qotgan bo'lsa ham, uning axborot tizimlarida yuqori darajada faollik ko'rsatadi.

Janubiy Koreya esa elektron hukumat va elektron vositachilikka bo'lgan e'tiboriga ega bo'lib, milliy budjetning 1 foiziga teng miqdorda sarmoya kiritib, har yili 10-15 milliard dollar daromadga ega bo'ladi. Ular, davlat va maxsus sektorlarda call-markazlar yaratish, mobil ilovalarni ishlab chiqish va davlatning muhim

platformalarini qayta ishlash bilan raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatga erishdilar.

Davlat tashkilotlarida axborot tizimlari bilan ishlovchi mutaxassis kadrlarni tayyorlash, raqamli iqtisodiyotning muhim yo'nalishlaridan biridir. Masalan, Belgiyada 70-yillarida davlat tashkilotlari xodimlarini o'qitish va ular uchun tizimlarni sozlashga mo'ljallangan maxsus mobil guruhlarini tashkil etish, bu soha bo'yicha muhim o'rin tutadi.

3 XULOSA

Bugungi kunda, xususan joriy pandemiya sharoitida, raqamli transformatsiya juda katta ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Raqamli iqtisodiyotning mamlakatlar iqtisodiyotidagi o'rnini va jahon iqtisodiy taraqqiyotidagi ahamiyatini anglash maqsadida quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak:

- Raqamli iqtisodiyotda ilgariylotgan davlatlarda keng qamrovli qo'llab-quvvatlash usullarini o'rganish;

- Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotning qonuniy-huquqiy asoslarini yaratish;

- Raqamli iqtisodiyot uchun zaruri infrastrukturani tashkil etish, masalan, Internetga kirish imkoniyati cheklangan yoki umumiy ravishda mavjud bo'lmagan hududlarni tizimga ulash;

- Raqamli iqtisodiyot uchun kerakli mutaxassis-kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish;

- Hukumatlar, fuqarolik jamiyati, akademiya, ilmiy jamoat va texnologiya sohasida yangi echimlarni topish uchun birgalikda tadqiqot ishlarini rivojlantirish;

- Raqamli ishlab chiquvchilar strategiyalarini va global rivojlanishning kelajakdagi konturlarini qayta aniqlash uchun yangi texnologiyalardan oqilona foydalanish, sheriklik munosabatlarini mustahkamlash va intellektual yetakchilikni kuchaytirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Gulyamov, S.S. va b. (2019). Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. - T.: Iqtisod-Moliya. 396 b.
- [2] Ayupov, R.X., Baltabaeva, G.R. (2018). Raqamli valyutalar bozori: innovatsiyalar va rivojlanish istiqbollari. -T: Fan va texnologiya. 172 b.
- [3] United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Digital economy report 2019.
- [4] https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_economy
- [5] Digital 2019: global digital overview. Value creation and capture: implications for developing countries. UNCTAD, 2020.
- [6] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24
- [7] yanvarda Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi